

ОСОБЛИВОСТІ НОВОВВЕДЕНЬ ЗАКОНОДАВЦЯ ЩОДО НЕМАЙНОВИХ ПРАВ АВТОРА

PECULIARITIES OF THE LEGISLATOR'S INNOVATIONS REGARDING THE AUTHOR'S NON-PROPERTY RIGHTS

Маліновська І.М., к.ю.н., доцент,
асистент кафедри цивільного права

Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

У статті проаналізовані основні норми та підходи законодавця, які були здійснені ним в процесі приведення у відповідність національного законодавства до законодавства Європейського Союзу щодо особистих немайнових прав автора. А саме, питання дослідження змісту особистих немайнових прав автора, їх ознаки та особливості здійснення та захисту цих прав з метою їх дотримання іншими особами. Визначено, що законодавець розширив їх перелік. Проаналізовано особливості порушення права надати назву твору або залишити його без назви, права присвятити твір особі (особам), події або даті. Зокрема, досліджено і проблему співвідношення особистих немайнових прав інтелектуальної власності з моральними правами автора, особливості формування їх змісту, ознак та розуміння «моральних прав». Зроблено висновок, що право на недоторканість твору і збереження його цілісності за своїми ознаками може набувати ознаки відчужуваності, адже є обмеженим правом роботодавця або ж замовника, які набувають його відповідно до положень Закону, якщо по іншому не врегулюють своїх відносин у договорі.

Проте в той же час оновлене національне законодавство щодо авторського права спрямовало свій вектор впливу на охорону та захист «моральних» прав автора. Зокрема, розширено перелік осіб, які можуть здійснювати охорону та захист права на недоторканість твору, а також творів, що перейшли у суспільне надбання. Створено новий порядок захисту особистих немайнових прав автора, твір якого став суспільним надбанням, у разі відсутності спадкоємців. Відповідні зміни були внесені і до Закону України «Про авторське право і суміжні права» від 1 січня 2022 року № 2811-IX. Відповідно центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері інтелектуальної власності з метою забезпечення дотримання цих прав у разі їх порушення є Мінекономіки України.

Ключові слова: особисті немайнові права автора, моральні права автора, охорона, захист, право на неторканість твору і збереження його цілісності.

The article analyzes the main norms and approaches of the legislator, which implemented by him in the process of bringing the national legislation in line with the legislation of the European Union on personal non-property rights of the author. Namely, the issue of studying the content of the author's non-property rights, their features and features of the exercise and protection of these rights in order to observe them by other persons. It is determined that the legislator has expanded the list of personal non-property rights of the author. The features of violation of the right to give a title to a work or leave it untitled, the right to dedicate a work to a person(s), event or date analyzed. In particular, the problem of correlation of personal non-property intellectual property rights with the moral rights of the author, features of the formation of their content, features and understanding of "moral rights" is also studied. It is concluded that the right to inviolability of the work and preservation of its integrity is an alienable and limited right of the employer or customer, who acquire it in accordance with the provisions of the Law, unless they otherwise regulate their relations.

However, at the same time, the updated national copyright legislation directed its vector of influence to the protection and protection of the "moral" rights of the author. In particular, the list of persons who can protect and defend the right to inviolability of a work, as well as works that have passed into the public domain, has been expanded. A new procedure has been created for the protection of personal non-property rights of an author whose work has become public domain in the absence of heirs. Corresponding amendments were made to the Law of Ukraine "On Copyright and Related Rights" dated January 1, 2022 No. 2811-IX. Accordingly, the Ministry of Economy of Ukraine is the central executive body that provides for the formation and implements state policy in the field of intellectual property in order to ensure the observance of these rights in case of their violation.

Key words: personal non-property rights of the author, moral rights of the author, protection, the right to inviolability of the work and preservation of its integrity.

Відповідно до Статті 54 Конституції України громадянам гарантується свобода літературної, художньої, наукової і технічної творчості, захист інтелектуальної власності, їхніх авторських прав, моральних і матеріальних інтересів, що виникають у зв'язку з різними видами інтелектуальної діяльності.

Загальні положення щодо змісту і особливостей особистих немайнових прав містяться у ст. 423 ЦКУ. Спеціальна норма – стаття 438 Цивільного Кодексу України акцентує увагу на переліку немайнових особистих прав автора визначених у ст. 423 ЦКУ. Ними є: 1) право на визнання людини творцем (автором, виконавцем, винахідником тощо) об'єкта права інтелектуальної власності; 2) право перешкоджати будь-якому посяганням на право інтелектуальної власності, здатному завдати шкоди честі чи репутації творця об'єкта права інтелектуальної власності; 3) інші особисті немайнові права інтелектуальної власності, встановлені законом [1].

Особистим немайновим правам інтелектуальної власності притаманні ті ж ознаки, що й іншим особистим немайновим правам: відсутність економічного змісту, тісний зв'язок з фізичною особою, неможливість відмови

від них або позбавлення цих прав, спрямованість на виявлення та розвиток особистості, специфіка об'єкта даних прав, умов їх виникнення та припинення, неможливість звернення стягнення на об'єкт особистого немайнового права. Отже, особисті немайнові права інтелектуальної власності можна віднести до категорії особистих немайнових прав фізичної особи, що забезпечують її соціальне буття (глава 22 ЦК України). Проте через необхідність додаткової регламентації і специфічності законодавець виділив їх у Книзі 4 ЦК України [2, ст. 18]. Це також обумовлено і особливим немайновим характером об'єктів, їх ознаками та зв'язком який виникає з моменту їх створення первинним суб'єктом. Адже, законодавець, підкреслює значення оригінальності як ознаки об'єктів авторського права, яка характеризує твір як результат власної інтелектуальної творчої діяльності автора та відображає творчі рішення, прийняті автором під час створення твору. Саме цим обґрунтоване положення у ч. 3 ст. 33 ЗУ № 2811-IX, що в результаті утворення неоригінального об'єкта, згенерованого комп'ютерною програмою, особисті немайнові права не виникають. До того ж сама назва «особисті немайнові права інтелектуальної власності» у ст. 423, 438 ЦКУ

та у Законі України «Про авторське право і суміжні права» № 2811-IX – далі (ЗУ № 2811-IX) свідчить про саме такий підхід [3].

У статті 11 ЗУ № 2811-IX міститься перелік немайнових прав автора. Саме з прийняттям нового Закону України № 2811-IX перелік немайнових прав автора був розширений. А саме, відповідно у статті 11 ЗУ № 2811-IX з'явилися нові немайнові права: право надати назву твору або залишити його без назви, право присвятити твір особі (особам), події або даті. Ці права надають автору виключне право самостійно вирішувати, чи буде його твір мати назву, і якщо так, то яку, а також кому або чому він буде присвячений. Відповідно до Закону США про авторське право (Copyright Act of 1976), Закону Великобританії про авторське право, дизайни і патенти (Copyright, Designs and Patents Act 1988) автор має виключні права на свій твір, включаючи право на його публікацію і визначення назви, а також на можливість присвятити твір певним особам або подіям. Ці права є невідчужуваними і охороняються законом незалежно від того, кому належать майнові права на твір. Наприклад, коли перекладачі або адаптатори змінюють назву оригінального твору без згоди автора. У таких випадках автор може подати до суду, захищаючи своє право на вибір або збереження назви твору. Порушення вищезазначених немайнових прав, а саме права на назву твору можливо і тоді, коли автор написав книгу з певною назвою, але видавець або перекладач вирішили змінити назву з метою кращого її продажу, а також в маркетингових цілях без згоди автора. Такі дії в свою чергу призведуть до судових спорів, де автори оскаржуватимуть зміну назви їхніх творів під час перекладів або видань.

Досить новим є підхід законодавця у ч. 1 ст. 22 ЗУ № 2811-IX щодо вільного використання творів. А саме – без дозволу суб'єктів авторського права, безоплатно та без зазначення імені автора і джерела запозичення. Наприклад: при відтворенні твору у вигляді макета, креслення або плану будівлі чи іншої капітальної споруди з метою реконструкції таких будівлі чи іншої капітальної споруди, за умови що таке відтворення та його обсяг відповідають визначеній меті; у разі відтворення творів для забезпечення судового, адміністративного, кримінального провадження, нормотворчої діяльності органів законодавчої, виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, вчинення нотаріальних дій, забезпечення громадської безпеки в обсязі, що відповідає поставленій меті; публічному виконанні музичних творів під час офіційних церемоній, організованих органами державної влади та/або органами місцевого самоврядування, релігійних церемоній, а також поховання в обсязі, що відповідає характеру таких церемоній. Таким чином, автор не має право вимагати визнання свого авторства шляхом зазначення належним чином свого імені у разі вищезазначеного способу використання твору, якщо це практично можливо.

Проте, відповідно до ст. 6bis Бернської конвенції про охорону літературних і художніх творів автор незалежно від майнових прав автора і навіть після відступлення цих прав має право вимагати визнання свого авторства на твір і протидіяти будь-якому перекрученню, спотворенню чи іншій зміні цього твору, а також будь-якому іншому посяганню на твір, здатному завдати шкоди честі або репутації автора. Вони зберігають силу після його смерті принаймні до припинення майнових прав і здійснюються особами або установами, уповноваженими на це законодавством країни, в якій виступає охорона [4]. Ці положення Бернської конвенції підкреслюють значущість немайнових прав для автора, а також тісний зв'язок творця і його оригінального твору. Цей зв'язок ще називають «моральними». Окрім цього саме визначення автора у ст. 1 Закону, як – фізичної особи, яка своєю творчою діяльністю створила твір, прямо наголошує на вищезазначеному особливому зв'язку. Ознаками,

які характеризують особисті немайнові права є неможливість їх передання (відчуження) іншим особам. Проте, у спеціальній нормі ЗУ № 2811-IX законодавцем розширений її зміст, наголошено на нерозривному зв'язку особистих немайнових прав з автором твору, деталізуючи, що особисті немайнові права належать лише автору та не можуть бути передані (відчужені) іншим особам і не переходять у спадщину.

Досить важливим історичним моментом у формуванні змісту і розуміння «моральних прав» був конгрес ALAI у 1879 році та Бернська конференція. Його учасники наполягали на тому, що автор повинен мати певний контроль над перекладами своїх творів, щоб забезпечити їх якість. Це є невід'ємним аспектом права автора на свої твори. На конгресі 1880 року французький делегат Луї Ульбах порушив «моральне питання», пов'язане з правом власності на літературну творчість, а саме: абсолютну повагу до художнього вираження почуттів або мети твору, як обов'язок по відношенню до його автора. Ульбах висміював каліцтво творів, яке відбувається зі скороченнями або перекладами, зробленими з невіглаством, некомпетентністю або поганими намірами. На Бернській конференції 1884 року Ульбах передбачив майбутній розвиток подій, коли заявив, що автор має «моральне право» не дозволяти антологам зводити його твори до уривків.

Якими б гуманістичними чи «некомерційними» такі моральні аргументи не здавались в дев'ятнадцятому столітті, вони будуть юридично оформлені у двадцятому столітті як «моральні права» автора: право претендувати на авторство твору (droit à la paternité); і право вимагати поваги до цілісності твору (droit au respect de l'œuvre). На відміну від авторського права чи літературної власності, моральні права передбачають цілісність юридичної та естетичної особистості особи — виразне втілення цієї особи в цілісності її творчої праці. На відміну від авторського права на літературний твір, моральне право є безстроковим, не підлягає передачі та є невідчужуваним. Як зазначив Девід Сондерс, моральні права представляють собою «високий суверенітет» автора над його твором, тому, якщо його пошкодити, йому буде завдано шкоди. У 1928 році немайнові права нарешті отримали міжнародний захист [5].

На думку Луця, до особистих немайнових прав творців доцільно віднести лише ті права, які за жодних умов не можуть відчужуватись, оскільки це призвело б до розірвання зв'язку між автором і створеним ним об'єктом, а саме: права визнаватися творцем та права на ім'я. Інші немайнові права інтелектуальної власності, безперечно, також належать творцям, але з їхньої волі за договорами такі права могли б відчужуватись або у випадках, передбачених законом, належати іншим особам [2, с. 20]. Якщо прослідкувати позицію законодавця щодо права автора вимагати збереження цілісності твору, протидіяти будь-якому перекрученню, спотворенню чи іншій зміні твору, у тому числі супроводження твору ілюстраціями, передмовама, післямовама, коментарями тощо, можна зробити висновок про його обмеження у зв'язку із наявністю договірних відносин. Зокрема, у положеннях статей ч. 3 ст. 14 та ч. 4 ст. 15 ЗУ № 2811-IX. Коли, наприклад, роботодавець має право доручити іншій особі завершити незавершений службовий твір, вносити зміни у завершений службовий твір, супроводжувати службовий твір ілюстраціями, передмовама, післямовама тощо, якщо інше не передбачено трудовим договором (контрактом) або іншим договором щодо майнових прав на службовий твір, а замовник має право вносити зміни до твору, створеного за замовленням, супроводжувати його ілюстраціями, передмовама, післямовама тощо, якщо інше не передбачено договором замовлення. Отже, у даному випадку право на недоторканість твору і збереження його цілісності за своїми ознаками може бути відчужуваним (пере-

даним) та обмеженим правом роботодавця або ж замовника, які набувають його відповідно до положень Закону, якщо по іншому не врегулюють своїх відносин.

У частині 2 статті 27 Загальної декларації прав людини, прийнятої в Парижі 10 грудня 1948 року прямо визначено право кожної людини на захист її моральних і матеріальних інтересів, що є результатом наукових, літературних або художніх праць, автором яких вона є [6].

Наглядним прикладом віднесення моральних прав та інтересів автора до прав людини є французька судова справа 1959 року, яка стосується інтелектуальної власності та прав на твори Чарлі Чапліна Компанія *Société Les films Roger Richebé* без дозволу використовувала його роботи, розповсюджуючи або показуючи їх у комерційних цілях. Справа стала прикладом того, як міжнародні договори (зокрема Бернська конвенція) забезпечують захист прав авторів в інших країнах. Вона стосувалася визнання та захисту авторських прав у Франції, зокрема моральних та економічних прав автора чи художника. При вирішенні цієї справи вирішувались, зокрема, і питання щодо порушення особистих немайнових прав Чапліна, а саме чи могло використання та зміна його робіт без дозволу вплинути його репутацію або творчий задум. Суди винесли рішення, в якому підкреслили те, що навіть передача виключних немайнових прав не виключає можливості захисту його моральних прав. Застосування французького авторського права підкреслило важливість моральних прав, які є невідчужуваними і вічними [7, с. 2–4]. Це рішення стало важливою подією не тільки для Чарлі Чапліна та компанії *Roy Export Company Establishment*, а і для французького авторського права, особливо у сфері захисту моральних прав та гармонізації міжнародного законодавства. Порушення морального права полягало у порушенні цілісності (недоторканості) та духу його фільму шляхом додавання звукової доріжки (супроводу) без дозволу автора. Саме у порушенні права на повагу до свого твору, яка полягала в захисті особистості автора, вираженої у творі, донесеної до громадськості так як цього хотів автор [8]. Таким чином, рішення у цій справі підтвердило те, що «французьке право відповідає міжнародному правопорядку», як це повторно викладено в статті 27 (2) Декларації прав людини [7, с. 2–4]. Проте, можна зробити висновок, що законодавство Франції досить ґрунтовно підтримує охорону та захист таких особистих немайнових прав автора, як моральні права. Які відображають нерозривний їх зв'язок з автором твору, надаючи йому впевненість у належній правовій охороні та стимулюючи його до створення нових творів.

Проте, як же бути, якщо автор помре, а його твір стане «суспільним надбанням»? Адаже, особисті немай-

нові права автора відповідно до положень національного законодавства не входять до складу спадщини, проте є чинними безстроково, якщо інше не встановлено законом. Такі обставини дозволять зацікавленим особам без згоди творця, вільно, без сплати винагороди використовувати такий об'єкт авторського права. Проте, законодавець у абз. 2 ч. 3 ст. 32 ЗУ № 2811-IX чітко наголошує на умові дотримання усіх немайнових прав автора твору, строки чинності майнових прав на який закінчились. Саме тому вектор національного законодавства спрямований на можливості реалізації права щодо відшкодування *завданої шкоди честі або репутації автора навіть після його смерті та закінчення строків правової охорони майнових прав автора*. При цьому, у разі порушення особистих немайнових прав автора, твір якого став суспільним надбанням, відповідно до ЗУ № 2811-IX їх захист здійснюється спадкоємцями. А відповідно до ст. 439 ЦК України до переліку осіб, крім спадкоємців, які можуть здійснювати охорону недоторканості твору у разі смерті автора відносять ще уповноважену на це автором особу, а також інших заінтересованих осіб. Зокрема, можна зробити висновок, що усі вищезазначені особи можуть протидіяти перекрученню, спотворенню чи іншій зміні твору, а також будь-якому іншому посяганню на твір, що може завдати шкоди честі та репутації автора. Досить суттєвою є закріплена у ЗУ № 2811-IX можливість звернення, у разі відсутності уповноваженої автором особи та спадкоємців, для фізичних чи юридичних осіб, які відповідають за достовірність відомостей, до центрального органу виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері інтелектуальної власності, в порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України (ст. 32). Таким органом є Мінекономіки. Проте, досить важливе значення має експертний висновок який формується на підставі розгляду заяви та доданих до неї документів та/або матеріалів. Після цього оприлюднюється Національним органом інтелектуальної власності в офіційному електронному бюлетені «Авторське право і суміжні права».

Отже, постанова КМУ від 10.10.2023 р. № 1066 «Про затвердження Порядку захисту особистих немайнових прав автора, твір якого став суспільним надбанням, у разі відсутності спадкоємців» визначає процедуру захисту особистих немайнових прав автора, твір якого став суспільним надбанням, у разі відсутності спадкоємців, умови подання та розгляду заяви про захист особистих немайнових прав автора, складення Національним органом інтелектуальної власності експертного висновку щодо наявності або відсутності ознак порушення особистих немайнових прав автора [9].

ЛІТЕРАТУРА

1. Цивільний Кодекс України від 16.01.2003 № 435-IV. *Законодавство України / Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>
2. Особисті немайнові права інтелектуальної власності творців : монографія / за заг. ред. В. Луця. 5–24 с. Тернопіль, «Підручники: і посібники», 2007. 250 с. 0034366.pdf
3. Про авторське право і суміжні права: Закон України від 1 січня 2022 року. № 2811-IX . *Відомості Верховної Ради (ВВР)*, 2023, № 57, ст. 166. Офіц. веб-сайт Верхов. Ради України. *Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2811-20#Text>
4. Бернська конвенція про охорону літературних і художніх творів (Паризький Акт від 24.07.1971, змінений 02.10.1979). *Законодавство України / Верховна Рада України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_051
5. Howland, D. (2017). The International Movement to Protect Literary and Artistic Property. In: Howland, D., Lillehoj, E., Mayer, M. (eds) *Art and Sovereignty in Global Politics*. Palgrave Macmillan, New York. https://doi.org/10.1057/978-1-349-95016-4_3
6. Загальна декларація прав людини. ООН; Декларація, Міжнародний документ від 10.12.1948 року. *Законодавство України / Верховна Рада України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text
7. Copyright & Human Rights by François Dessemontet Professor of Law, Lausanne Law School, University of Lausanne. URL: <https://www.unil.ch/cedidac/files/live/sites/cedidac/files/Articles/Copyright%20%26%20Human%20Rights.pdf>
8. See Société Roy Export Company Establishment et Charlie Chaplin v. Société Les films Roger Richebé, RIDA 28 (July 1960) 133; Dalloz 1959, 402, n. Lyon-Caen and Lavigne; JDI 1960, 128, n. Goldman
9. Про затвердження Порядку захисту особистих немайнових прав автора, твір якого став суспільним надбанням, у разі відсутності спадкоємців: постанова Кабінету Міністрів України від 10 жовтня 2023 р. № 1066 . Офіц. веб-сайт Верхов. Ради України. *Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1066-2023-%D0%BF#Text>